

พระพุทธศาสนา : อิทธิพล บทบาท และแนวโน้มในยุโรป
Buddhism : The influence of roles and trends in Europe

เตโช แชน้ำแก้ว

Daycho Khaenamkhaew

สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน

Major of community development

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

Faculty of Humanities and Social Sciences

มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช

Nakhon Si Thammarat Rajabhat University.

E-mail: Daycho_kha@nstru.ac.th

วันที่รับบทความ (Received) : 31 กรกฎาคม 2562

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 4 พฤศจิกายน 2562

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 18 เมษายน 2563

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์อิทธิพล บทบาทและแนวโน้มของพระพุทธศาสนาในยุโรป ผลการศึกษาพบว่า 1) อิทธิพลของพระพุทธศาสนาในยุโรป เนื่องจากหลักแนวคิดและหลักดำเนินชีวิต เพราะที่เป็นแหล่งรวบรวมความรู้ตามความจริงในธรรมชาติ มีสมาคมชาวพุทธที่พร้อมจะส่งเสริมฐานคิดเกี่ยวกับพุทธศาสนาให้กับชาวยุโรปและองค์กรของคณะสงฆ์สามารถขับเคลื่อนพระพุทธศาสนาไปยังต่างแดนหรือยุโรปได้ 2) บทบาทของพระพุทธศาสนาในยุโรป เนื่องด้วยวิถีแห่งการดำเนินชีวิต ได้แก่ ด้านสังคมที่เน้นความสุขทางใจและช่วยลดปัญหาสังคม ด้านวัฒนธรรมที่มีรากฐานด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ภาษาขนบธรรมเนียมประเพณี และศีลธรรม ด้านเศรษฐกิจที่มีการส่งเสริมให้เกิดแนวคิดแบบพอเพียงและลดความฟุ้งเฟ้อ ด้านการเมืองที่สนับสนุนให้เกิดการรู้จักเคารพหลักการ กฎระเบียบ กติกา และข้อบังคับต่าง ๆ และด้านการศึกษาที่มุ่งส่งเสริมงานเขียนวิชาการเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาที่เป็นแรงจูงใจที่ทำให้ชาวยุโรปสนใจศึกษาพระพุทธศาสนา และ 3) แนวโน้มของพระพุทธศาสนาในยุโรป เป็นแนวโน้มที่ดีของพุทธศาสนาในยุโรป เช่น องค์กรสหประชาชาติสนับสนุนการขยายตัวของพระพุทธศาสนาไปยังดินแดนตะวันตกมากยิ่งขึ้น การร่วมมือกันของกลุ่มชาวพุทธทั่วโลกทำให้องค์กรพุทธศาสนาเข้มแข็งขึ้นและผลจากกระบวนการทัศน์แบบพุทธศาสนาที่สอดคล้องกับสภาพการณ์ในยุโรป

คำสำคัญ : พระพุทธศาสนา; อิทธิพลของพระพุทธศาสนา, บทบาทของพระพุทธศาสนา, แนวโน้มของพระพุทธศาสนาในยุโรป

ABSTRACT

This article aims to analyze the influence the role and trend of Buddhism in Europe. **The study indicated that;** 1) The influence of Buddhism in Europe: Buddhism has influence in Europe, Because of the principles, concepts and principles of life and that is the source of

knowledge collected in truth in nature. There are Buddhist associations that are ready to promote the idea and drive about Buddhism. 2) The role of Buddhism in Europe: Buddhism emphasizes mental happiness, reducing social problems, the foundation of life and well-being, language, tradition, teaching to be self-sufficient, respecting the rules of society and create Buddhist textbooks. 3) Trends of Buddhism in Europe: There are trends such as the United Nations supporting the expansion of Buddhism to the more western land; the collaboration of Buddhist groups around the world makes the Buddhist organization strong and the result of the Buddhist paradigm that conforms to the situation in Europe

Keywords: Buddhism, The influence of Buddhism, The role of Buddhism, Trends in Buddhism in Europe

1. บทนำ

ปัจจุบันพระพุทธศาสนากระจายอยู่ในทวีปยุโรป 18 ประเทศ ได้แก่ เดนมาร์ก (Denmark) ฟินแลนด์ (Finland) ไอซ์แลนด์ (Iceland) รัสเซีย (Russia) สวีเดน (Sweden) อังกฤษ (U.K.) เยอรมัน (Germany) ฝรั่งเศส (France) เนเธอร์แลนด์ (Netherlands) เบลเยียม (Belgium) ออสเตรีย (Austria) สวิสเซอร์แลนด์ (Switzerland) กรอเอเชีย (Croatia) โรมาเนีย (Romania) อิตาลี (Italy) สเปน (Spain) ตากิกิสถาน (Tajigistan) ยูเครน (Ukraine) ซึ่งพระพุทธศาสนาในประเทศแถบตะวันตกเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จากมุมมองของพระสงฆ์ที่เดินทางไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุโรปให้ทัศนะว่าการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้ “กว้างไกลไปในตะวันตกได้” ด้วยอาศัยปัจจัยหลายประการ การติดต่อคมนาคมกับประเทศอื่น ๆ ในแถบยุโรปได้สะดวกและเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาไม่ใช่ของใหม่สำหรับชาวยุโรปและเป็นที่ยอมรับในกลุ่มปัญญาชนสำหรับชาวยุโรปว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีเหตุผลน่าฟังและมีคำสอนที่ละเอียดลึกซึ้งในปัจจุบันชาวยุโรปสนใจในการทำสมาธิ (Meditation) ทุกระดับในสังคม เพราะชาวยุโรปมีความเห็นว่าวิธีผ่อนคลายความตึงเครียดคือการทำสมาธิ ปัญหาของคนที่เจริญในด้านวัตถุ จะละเลยการพัฒนาจิตใจ ปัจจุบันชาวยุโรปกำลังมีความวิตกกังวลเกี่ยวกับสภาพความเสื่อมโทรมของธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและมีความรู้สึกประทับใจในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาซึ่งเน้นการดำเนินชีวิตให้กลมกลืนกับธรรมชาติ มีความเมตตากรุณาต่อสรรพสัตว์ทั้งหลาย ชาวยุโรปเห็นว่า พระพุทธศาสนาเข้าได้ดีกับอุดมการณ์ของคนที่มีความเป็นห่วงต่อสถานการณ์โลกปัจจุบัน (พระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทฺโท), 2544) ชาวยุโรปยังเน้นการสอนสมาธิแนวตั้งเดิมของไทยคือ อานาปานสติ สมถะและวิปัสสนา ที่ได้รับความนิยมมาก จนมีการเปิดสอนปฏิบัติสมาธิตามสถานที่ต่าง ๆ มากมาย ทำให้เกิดความสัมพันธ์อย่างเหนียวแน่นกับแนวทางปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาแบบไทย ชาวยุโรปนิยมเดินทางเข้าเมืองไทยเพื่อปฏิบัติกรรมฐานให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น (พอล เดนนิสสัน, 2548)

จากหลักฐานดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาที่แผ่ขยายไปในทวีปยุโรปมีพัฒนาการและได้รับการตอบรับที่ดี ชาวยุโรปให้ความสนใจพระพุทธศาสนาในด้านเนื้อหาเพื่อนำมาใช้ในการดำเนินชีวิตประยุกต์ใช้ในด้านฝึกปฏิบัติอบรม พัฒนาจิตปัญญาและหลักการทางพุทธศาสนาก็เข้าได้ดีกับวัฒนธรรมแสวงปัญญาของชาวยุโรป เพราะหลักการพุทธเน้นการใช้เหตุผล ให้อิสระทางความคิด ไม่ผูกขาดทางความคิด ถึงแม้ศาสนาพุทธจะเป็นสิ่งยังไม่เป็นที่แพร่หลายขยายวงกว้างทางสังคมในยุโรป แต่ก็ค่อนข้างเข้ากันได้กับภูมิปัญญาแบบฝรั่งที่มี “คุณค่า” ต่อชีวิตปัจเจกบุคคลและสิ่งแวดล้อม จึงอาจกล่าวได้ว่าสภาพการณ์พระพุทธศาสนาในยุโรปเป็นช่วงของการเริ่มต้นที่ได้รับการยอมรับและมั่นคง การไม่ได้รับปฏิเสธและต่อต้านนับเป็นโอกาสที่ดีของพระพุทธศาสนาที่จะเติบโตในแผ่นดินยุโรปต่อไป ทำให้การศึกษาเรื่อง อิทธิพล บทบาท

และแนวโน้มพระพุทธศาสนาในยุโรป จะทำให้ทราบถึงภาพรวมของพระพุทธศาสนาในเวทีโลกได้กว้างขึ้น ยิ่งหากมีความมั่นใจในกระบวนการต้นแบบพุทธ ว่าจะเป็นดัชนีชี้นำสันติภาพแก่มวลมนุษยชาติ ดังที่เป็นคาดหวังกันอยู่ด้วยแล้ว จึงมุ่งศึกษาเนื้อหาเชิงสำรวจข้อมูลพระพุทธศาสนาที่ขยายไปยังทวีปยุโรปเพื่อการศึกษาสืบค้นเรื่องราวของพระพุทธศาสนาในทั่วทุกมุมโลก ก็ยังเป็นเรื่องที่นำเสนอใจศึกษา และขยายขอบเขตความรู้ด้านนี้ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

2. วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาวิเคราะห์อิทธิพล บทบาท และแนวโน้มของพระพุทธศาสนาในยุโรป

3. อิทธิพลของพระพุทธศาสนาในยุโรป

พระพุทธศาสนาในยุโรปยังอยู่ในช่วงเริ่มต้นและยังไม่มีอิทธิพลกว้างไกลมากนัก ทั้งยังจำกัดอยู่เฉพาะกลุ่มชาวพุทธในแถบเอเชียที่อพยพเข้าไปอยู่ในยุโรปเป็นส่วนใหญ่ โดยใช้ “วัด” เป็นแหล่งนัดพบปะ ประกอบพิธีกรรมสำคัญ ๆ และเป็นศูนย์รวมวัฒนธรรมตามวิถีชีวิตแบบเอเชียในต่างแดน โดยใช้หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็น “ปรัชญาชีวิต” ที่ลึกซึ้ง ทำให้ชาวยุโรปบางกลุ่มที่เห็นความสำคัญทางพระพุทธศาสนา ก็ประยุกต์หลักพุทธธรรมไปใช้ในเรียนรู้วิชาการทางพระพุทธศาสนา แล้วเกิดเป็นความศรัทธา หันมานับถือพระพุทธศาสนาที่เปลี่ยนรูปแบบชีวิตมาเป็น “ชาวพุทธ” ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักปรัชญาดำเนินชีวิต ซึ่งปัจจุบันประเทศตะวันตกหรือชาวยุโรปได้นำวิธีการแบบพุทธมาสอนประยุกต์ใช้ในท่ามกลางหลาย ๆ วิธีที่แพร่หลาย เช่น วิธีวิปัสสนา ซึ่งก็เป็นวิธีหนึ่งที่แพร่หลายสู่ชาวยุโรป (บรรจง โสตาดี, 2546) ทำให้ชาวยุโรปเกิดความสนใจและศึกษาเรียนรู้วัฒนธรรมอย่างจริงจัง ซึ่งสืบเนื่องจากการเกิดองค์กรทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญ ๆ ขึ้น ดังนี้

3.1 สถาบันการศึกษา : แหล่งรวบรวมวิทยาการของความจริงในธรรมชาติ

พระพุทธศาสนาในยุโรปก่อเกิดจากมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ที่บรรจุวิชาการด้านตะวันออกเข้าไปในระบบการศึกษา ประกอบกับ “มีนักคิดและนักวิชาการ” ด้านพระพุทธศาสนาขึ้น เช่น บางท่านมีความศรัทธาก่ออกบวชเป็นภิกษุ บางท่านก็เขียนหนังสือ บางท่านแปลคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เป็นต้น แล้วขยายตัวขึ้นเป็นกลุ่มและองค์กร เพราะหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาอุดมไปด้วย “หลักปรัชญา” อันเป็นแหล่งรวมวิทยาการสาขาต่าง ๆ โดยมี “พระไตรปิฎก” เป็นแหล่งรวมคำสอนของพระพุทธเจ้า เป็นแหล่งข้อมูลและคลังภูมิปัญญาที่มีคำสอนสอดคล้องกับ “ความจริงในธรรมชาติ” ภายใต้อิทธิพลของความเป็นเหตุเป็นผลที่สามารถตรวจสอบ และพิสูจน์ได้ด้วยการทดลอง หลักคำสอนในพุทธศาสนาจึงถูกตีพิมพ์เผยแพร่ไปทั่วโลกในภาษาต่าง ๆ มากมาย (ห้องสมุดบ้านจอมยุทธ์, 2543: ออนไลน์) ซึ่งมีรากฐานมาจากพระพุทธศาสนาและได้พัฒนาการเรียนการสอนให้เป็นรูปแบบมาตรฐานสากลที่มีการสอดแทรกคำสอนทางพระพุทธศาสนาเรื่อง “ศีล สมาธิ ปัญญา” เพื่อให้ตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าที่เรียกว่า “ธรรมะ” มาปฏิบัติใช้จริงในชีวิต เป็นการเรียนรู้ที่ไม่เรียนเฉพาะทฤษฎี แต่จะนำความรู้ที่ได้เรียนมาใช้ในชีวิตจริงเพื่อช่วยยกระดับจิตใจให้สูงขึ้น เน้นควบคู่กับการพัฒนาจิตใจของมนุษย์ตาม “ความจริงในธรรมชาติแห่งความมีชีวิต” อย่างปลอดภัยโปร่งโล่งเบา กระบวนการของชีวิตท่ามกลางเผชิญปัญหาและพยายามแก้ปัญหา หรือการเผชิญทุกข์และหาทางออกจากทุกข์ (พระอัครเดช ญาณเตโช (โลภะผล), 2557)

3.2 สมาคมชาวพุทธ : การส่งเสริมและรื้อฟื้นความเข้าใจพื้นฐานให้ชาวยุโรป

สมาคมหรือ “กลุ่มชาวพุทธ” ที่เกิดจากความมุ่งมั่นของปัจเจกบุคคล กลุ่ม องค์กรและอื่น ๆ การดำเนินการของสมาคมให้อยู่ได้ภายใต้ความเข้าใจพื้นฐานของสังคมชาวยุโรปที่ทุกชีวิตทุกองค์กรต้องอยู่ภายใต้กฎกติกาเงื่อนไขเดียวกัน คือ ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่ผูกพันทุกอย่างให้มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันโดยใช้ตัวเชื่อม คือ “ระบบเงินตรา” ทำให้ลักษณะนี้จึงไม่มีองค์กรใดจะอยู่อย่างอิสระอย่างปราศจากการเกี่ยวพัน

กับสิ่งอื่น ก่อเกิดการขยายตัวของ “พระพุทธศาสนา” ในสังคมเงินตรา จึงกระทำได้อย่างได้เงื่อนไขของระบบทุนนิยมที่มีโครงสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงกันหมด ทำให้การจะพัฒนาองค์กรพระพุทธศาสนาในยุคสังคมโลกาภิวัตน์ให้เติบโตได้ยากมากขึ้น เหตุเพราะ “เงื่อนไข” ที่เปลี่ยนไปและแตกต่างกัน จึงต้องมีการส่งเสริมความเข้าใจพื้นฐานให้ชาวยุโรปที่สอดคล้องและเหมาะสมตามบริบทของโลกปัจจุบันนี้ (ห้องสมุดบ้านจอมยุทธ์, 2543: ออนไลน์) เพื่อการรื้อฟื้นพุทธศาสนาในต่างแดนท่ามกลางการแสดงตนออกมาในฐานะผู้ต่อต้านเพื่อการทำความพยายามเข้าใจปรากฏการณ์ทางพุทธศาสนาที่มีความการเปลี่ยนแปลงสมัยใหม่ด้วย (ปรีดี หงษ์สตัน, 2560)

3.3 องค์กรของคณะสงฆ์ : การขับเคลื่อนของพระพุทธศาสนาไปยังต่างแดน

สมัยโบราณการขับเคลื่อนของพระพุทธศาสนาไปยังดินแดนต่าง ๆ อาศัยการทำหน้าที่ของพระสงฆ์หรือ “สมณทูต” เป็นหลัก ไม่ว่าจะเป็พระสงฆ์สายเถรวาทหรือมหายาน ซึ่งเป็นกลไกหรือหน้าที่สำคัญในการผลักดันให้พระพุทธศาสนาขยายตัวไปทั่วสารทิศ โดยเฉพาะในดินแดนยุโรป ซึ่งการปฏิบัติภารกิจด้านนี้ของคณะสงฆ์ในยุคใหม่ที่ “อ่อนลง” เพราะการเคลื่อนตัวของพระพุทธศาสนาเข้าไปยังยุโรปต่างกับในอดีตที่ไม่ได้พึ่งพาคณะสงฆ์เป็นผู้บุกเบิกในตอนแรกเริ่ม แต่เกิดจาก “ความสนใจ” ของชาวยุโรปเอง ต่อมาคณะสงฆ์ก็เข้ามารับช่วงมา “ต่อเติม” ให้พระพุทธศาสนาในยุโรปมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ถึงแม้คณะสงฆ์ทางพระพุทธศาสนาในปัจจุบันมี 2 สาย คือ “สายเถรวาทกับสายมหายาน” ที่มีลักษณะการทำงานที่แตกต่างกันตามลักษณะของนิกาย เช่น สายมหายานมีการปรับตัวให้เข้ากับเปลี่ยนแปลงของสังคมได้เร็ว จึงสามารถสนองตอบหรือ “บริการชุมชน” ได้กว้างและรวดเร็วทันเหตุการณ์ ส่วนเถรวาทมีการเปลี่ยนแปลงช้า แต่ก็มี “ความหนักแน่นและมั่นคง” ทำให้การเคลื่อนตัวเข้าไปในยุโรปของเถรวาทจึงเป็นแบบค่อยเป็นค่อยไปสร้างความเข้มแข็งและมั่นคงขึ้นเรื่อย ๆ (ห้องสมุดบ้านจอมยุทธ์, 2543: ออนไลน์) ประกอบกับองค์กรของคณะสงฆ์มีการรื้อฟื้นพุทธศาสนาและขยายการอภิปรายเป็นบทบาทของกลุ่มองค์กรอันเป็นกระบวนการที่ประสบความสำเร็จไประดับหนึ่งที่มีความแข็งแรงและเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางในฐานะ “พลังแห่งการขับเคลื่อน” ไปยังยุโรป (Blackburn, A.M., 2011) (Wimalaratne, K.D.G., 1985)

4. บทบาทพระพุทธศาสนากับชาวยุโรป

พระพุทธศาสนาเป็นสิ่งช่วยเหลือหลอมทั้งชีวิตและจิตใจ ให้ผู้ที่ศึกษามีลักษณะนิสัยให้เป็นผู้มีจิตใจกว้างขวาง ร่าเริงแจ่มใส เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แสดงความเป็นมิตร เข้ากับใคร ๆ ได้ง่าย ยินดีกับการให้ และการแบ่งปัน แต่เมื่อพระพุทธศาสนาเข้าสู่ยุโรป พระพุทธศาสนาได้สอนให้ปัญญาชนชาวยุโรปได้เข้าใจความหมายของ “Religion” เสียใหม่ว่า พุทธศาสนา คือ คำสอน ใช้ปัญญาพิจารณาก่อนจะปลงใจเชื่อ ไม่ใช่เทวโองการ หรือ “Gospel” จากพระเจ้าซึ่งแย้งไม่ได้ ในขณะที่พระสงฆ์หรือ “พุทธสาวก” ก็มีไข่มิซันนารี ซึ่งมีภารกิจหลักคือจาริกไปชี้ชวนให้ใครต่อใครมานับถือพระศาสนา มีหน้าที่เพียงอธิบายคำสอนของพระพุทธเจ้าให้คนที่สนใจฟังเท่านั้น ใครไม่สนใจฟัง ชาวพุทธก็ไม่เคยใช้กฎหมายหรือรัฐธรรมนูญบังคับให้นับถือ หรือหันมานับถือศาสนาในภาวะจำยอม จึงกลายเป็นบทบาทพระพุทธศาสนากับชาวยุโรปเป็นอย่างมากในวิถีแห่งการดำเนินชีวิต ดังนี้ (Philosophychic, 2560: ออนไลน์) (ปฐมพงษ์ โพธิ์ประสิทธิ์นันท์, 2558: ออนไลน์)

4.1 บทบาทด้านสังคม : หลักแห่งความแตกต่าง แต่ไม่แตกแยก

พระพุทธศาสนาสนองความต้องการของชาวยุโรปได้ เพราะมีการนำหลักในการประพฤติปฏิบัติแสวงหาความจริงบนพื้นฐานแห่ง “เหตุผล” และสามารถพิสูจน์ให้เห็นผลได้ตามหลักของความเป็นไปตามธรรมชาติ ทั้งยังเน้นความสุขสงบทางจิตใจ ลดความรุนแรงของวัตถุนิยม ทำให้ชีวิตตั้งอยู่บนพื้นฐานความเรียบง่าย และทำให้ลดปัญหาทางสังคมลง (Philosophychic, 2560: ออนไลน์) (ห้องสมุดบ้านจอมยุทธ์, 2543: ออนไลน์) อีกทั้งหลักธรรมของพุทธศาสนาส่งเสริมให้ประชาคมโลกมีความรักความเมตตากรุณาต่อกัน

ไม่เบียดเบียนทำร้ายกัน ตามหลักคำสอน เช่น “หลักเบญจศีล เบญจธรรม” ซึ่งถือว่าเป็นหลักธรรมพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ที่สอนให้คนเคารพในสิทธิขั้นพื้นฐานของกันและกัน ภายใต้อันได้ “ความแตกต่าง” ในด้านการนับถือศาสนาที่ไม่ยกย่องศาสนาและความเชื่อของตนเอง หรือ “พุทธศาสนา” เพื่อไปลบหลู่ หรือดูหมิ่นลัทธิความเชื่อหรือศาสนาอื่น (ประวัติและความสำคัญของพระพุทธศาสนา, 2561: ออนไลน์) (Oratai P., Bussaya Y., Pakawadee M., Phornchanit S., Anna P. and Juthatip N., 2018)

4.2 บทบาทด้านวัฒนธรรม : การเรียนรู้การใช้ชีวิตท่ามกลางพหุวัฒนธรรม

พระพุทธศาสนานั้นเป็นศูนย์กลางในการศึกษา “วัฒนธรรมประเพณี” ที่เกี่ยวกับทางพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี เพราะพระพุทธศาสนาเป็น “รากฐาน” สำคัญของวัฒนธรรม เนื่องจากหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาได้หล่อหลอมซึมซับลงในวิถีชีวิต กลายเป็นรากฐานในทุกด้าน ทั้งด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี และศีลธรรม (ห้องสมุดบ้านจอมยุทธ์, 2561: ออนไลน์) แม้ว่าเชื้อชาติต่างกัน แต่ก็สามารถผสมผสานอย่างลงตัวและคุณภาพชีวิตที่ดีท่ามกลาง “พหุวัฒนธรรม” ร่วมกับชาวยุโรปที่มาอยู่ร่วมกันอย่างสงบและไม่มีปัญหาขัดแย้งเรื่องชนชาติหรือศาสนาระหว่างกัน ทั้งยังดำรงไว้ซึ่งวิถีการดำเนินชีวิตประเพณี และวัฒนธรรมของตนไว้ พร้อมทั้งแลกเปลี่ยนแนวความคิดเพิ่มสีสันท่ามกลางความหลากหลาย (บริษัท ไอแอมทัวร์ เอ็กซ์เพิร์ท เซ็นเตอร์ อินเตอร์ กรุ๊ป จำกัด, 2559: ออนไลน์) ทั้งนี้พุทธศาสนายังเป็นแหล่งสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นวัตถุ และสืบทอดให้เป็นมรดกแห่งอารยธรรมโลก โดยอาศัย “ความศรัทธา และความเชื่อมโยง” ทางพุทธศาสนา เช่น พระพุทธรูป เจดีย์ วัด และศาสนสถานอื่น ๆ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนเป็น “การสร้างสรรค์ผลงาน” ที่มีพุทธศาสนาเป็นแรงบันดาลใจ (ประวัติและความสำคัญของพระพุทธศาสนา, 2561: ออนไลน์)

4.3 บทบาททางด้านเศรษฐกิจ : กระบวนทัศน์บนฐานความพอเพียง

มีคนเป็นจำนวนไม่น้อยในยุโรปที่เผชิญกับปัญหาทางด้าน “เศรษฐกิจ” บางคนแม้มีหน้าที่การงานทำแล้ว หรือบางคนจบการศึกษาเป็นผู้ใหญ่แล้ว หรือบางคนถึงกับแต่งงานแล้ว บางคนมีงานทำได้รับเงินเดือนมากพอสมควร แต่ก็ไม่สามารถสร้างเนื้อสร้างตัวในทางเศรษฐกิจได้ บางคนแม้มีอายุมากถึงวัยกลางคนแล้ว หรือบางคนแม้เกิดในตระกูลที่ร่ำรวย แต่ก็ยัง “ไม่สามารถยืนอยู่ด้วยลำแข้ง” ของตนเองในทางเศรษฐกิจได้ ไม่สามารถยกฐานะทางเศรษฐกิจของตนให้สูงขึ้นกว่าเดิมได้ สำหรับปัญหาดังกล่าวได้มีหลักคำสอนในทางพุทธศาสนาที่ชาวยุโรปนำมาประยุกต์ใช้ ซึ่งเป็นธรรมะเกี่ยวกับหลักเศรษฐกิจส่วนบุคคลและครอบครัว เพราะถ้าหากได้นำเอาไปเป็นแนวทางแห่งการ “ประพฤติปฏิบัติอย่างจริงจังและจริงใจ” ในชีวิตประจำวันของชาวยุโรป เช่น ปัญหาการกระจายรายได้ หรือช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจน ซึ่งคนรวยก็รวยเหลือเกิน ส่วนคนจนก็จนมากเหลือเกิน ล้วนแต่เป็นสาเหตุแห่งความเดือดร้อนทั้งสิ้น บาคครั้งเกิดความขัดแย้งระหว่างนายจ้างกับลูกจ้างในการทำงาน โดยไม่สนใจความเป็นมนุษย์เนื่องด้วยแนวคิด “งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข” ในระบบเศรษฐกิจที่เน้นการแข่งขัน สิ่งที่ตามมา คือ ปัญหาโจรผู้ร้ายชุกชุม หรือเป็นผู้ทำผิดกฎหมาย ผู้ประพฤติผิดศีลธรรม และทำลายเศรษฐกิจ (พระมหาบุญไทย ปุณฺณมโน, 2554) (บรรจง โสดาดี, 2546) เป็นเหตุผลให้ชาวยุโรปหันมามองกระบวนทัศน์ทางพระพุทธศาสนา มีลักษณะที่ขัดแย้งกับแนวคิดแบบวัตถุนิยม และแบบบริโภคนิยม โดยเป็นการสอนในเรื่องการดำเนินชีวิตด้วยความพอดี ส่งเสริมให้เกิดแนวคิดแบบพอเพียง เน้นความจำเป็นในการตอบสนองต่อความต้องการปัจจัยพื้นฐานในการดำเนินชีวิต จึงมีส่วนในการลดความฟุ้งเฟ้อตามค่านิยมต่าง ๆ ในการดำรงชีวิต

4.4 บทบาททางการเมือง : รากฐานของนักปกครองที่ดี

ในโลกสมัยใหม่เมื่อมี “อำนาจการเมืองการปกครอง” ที่อยู่เหนือศาสนาและจารีตประเพณี ได้นำพาโลกยุคใหม่เข้าสู่ยุคแห่งการแก่งแย่งชิงดีอย่างกว้างใหญ่ พร้อมทั้ง “เร่งรัดพัฒนา” ที่มีผลประโยชน์ทับซ้อนอย่างมากมาย (Patara P., 2018) เพราะต่างคนต่างพยายามสร้างผลงานให้โดดเด่น บางครั้งลืมนึกถึงประชาชน

ผสมกับระบบอุปถัมภ์ที่สร้างการสูญเสียไปอย่างต่อเนื่อง (พระพุทธศาสนากับสถานการณ์ปัจจุบัน, 2562: ออนไลน์) ซึ่งชาวยุโรปมองว่าหากมีวิถีพุทธวิถีธรรมตามหลักพุทธศาสนาก็จะเป็น “นักปกครองที่ดี” ได้สามารถบริหารจัดการให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ หรือเป้าหมายที่ตั้งไว้ ซึ่งหากพิจารณาในแง่ของโครงสร้างอำนาจหน้าที่เป็นรากฐานที่สำคัญไปสู่การประยุกต์ใช้ และพร้อมต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในยุโรปได้ (นภาพร เทพรักษา ศิริลักษณ์ หนูทอง และกาญจนา แก้วทอง, 2561) ประกอบกับการสนับสนุนช่วยเหลือกลุ่มพุทธศาสนิกชน ชมรม สมาคม และองค์กรพุทธศาสนิกสัมพันธ์ทั่วโลก ทำให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างประเทศ โดยเฉพาะในยุโรป พร้อมทั้งได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เทคนิคการเผยแพร่ธรรม การปฏิบัติธรรมของกันและกัน การรู้จักเคารพหลักการ กฎ ระเบียบ กติกา และข้อบังคับต่าง ๆ หากต้องการถือเอาความถูกต้องเป็นใหญ่ จะต้องยึดหลักของธรรมาธิปไตย โดยมีได้ถือตน หรือถือโลกเป็นใหญ่ มีส่วนร่วมในการเมือง โดยปฏิบัติตามหลักการร่วมรับผิดชอบที่จะช่วยป้องกันสิ่งที่นำไปสู่ความเสื่อมและพร้อมที่จะนำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองต่อไป

4.5 บทบาทด้านการศึกษา : ต้นทางความรู้ที่ตอบโจทยการใช้ชีวิต

มีเงื่อนไขต่าง ๆ ที่จะทำให้พระพุทธศาสนา “เติบโต” ในโลกตะวันตก คือ การทำหน้าที่ได้อย่างได้อย่างลงตัว และ “ตอบโจทยการใช้ชีวิต” ของ “พระสมณะทูต” ในโลกปัจจุบัน ประกอบกับหลักคำสอนทางพุทธศาสนาสอดคล้องกับสถานการณ์ในยุคโลกาภิวัตน์ ทั้งยังมีความร่วมมือกันในการศึกษาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การทำงานอย่างมีเป้าหมายเดียวกันแม้จะต่างวิธีการ เช่น การศึกษาทิศทางวางแผนเผยแผ่พระพุทธศาสนาในศตวรรษที่ 21 การศึกษาบทบาทพระพุทธศาสนากับงานสังคมสงเคราะห์ การศึกษาบทบาทพระพุทธศาสนา ด้านการศึกษา มุ่งงานเขียนวิชาการเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาที่ถือเป็นส่วนสำคัญ และเป็นแรงจูงใจที่ทำให้ชาวยุโรปสนใจศึกษาพระพุทธศาสนา (ห้องสมุดบ้านจอมยุทธ์, 2561: ออนไลน์) ทั้งนี้ยังทำให้เกิดงานเขียนวิชาการทางพระพุทธศาสนาที่ถือเป็นส่วนสำคัญ เช่น งานเขียนชื่อ “ศาสนจักรแห่งบูรพทิศ” โดยสเปนเซอร์ อาร์ดี และงานเขียนของเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ ชาวอังกฤษ ชื่อ “ประทีปแห่งเอเชีย” ที่เผยแพร่ถึงหลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนา และมีการออกวารสารทางพุทธศาสนาอื่น ๆ เช่น วารสาร “พระพุทธศาสนา” ของพุทธสมาคมระหว่างชาติสากลลอนดอน “พุทธศาสตร์ปริทรรศน์” ของสมาคมเกรตบริเตน และวารสาร “ทางสายกลาง” ของพุทธสมาคมลอนดอน เป็นต้น รวมทั้งหนังสือ และวารสารหลายภาษาที่ออกเผยแพร่โดยชาวพุทธของประเทศต่าง ๆ (ประวัติและความสำคัญของพระพุทธศาสนา, 2561: ออนไลน์)

5. แนวโน้มพระพุทธศาสนาในยุโรปในอนาคต

โลกแห่งพระพุทธศาสนาในทศวรรษที่ผ่านมาเหตุการณ์ที่น่าจะมีส่วนสำคัญต่อความเป็นไปของพระพุทธศาสนาในอนาคตที่มี “เงื่อนไข” หลายอย่างหลายประการที่เป็นดัชนีที่สามารถบ่งชี้ถึง “แนวโน้ม” ของพระพุทธศาสนาในยุโรป ดังนี้

5.1 องค์กรสหประชาชาติ : การสร้างเอกภาพเหนือความชิงชัง และความแบ่งแยก

องค์กรสหประชาชาติมีความพร้อมในการส่งเสริมและให้การสนับสนุน โดยรับรองวันวิสาขบูชาเป็นวันสำคัญสากลของสหประชาชาติ ซึ่งถือว่าเป็นความหวังของชาวโลกที่จะสร้างสันติภาพในการอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข เช่น การสนับสนุนของเลขาธิการองค์การสหประชาชาติว่า “มีงานสำคัญเร่งด่วน สำหรับผู้นำศาสนาทั่วโลกที่ต้องรวบรวมพลังกันให้เข้มแข็งยิ่งกว่าเดิมเพื่อที่จะให้พวกเราารู้ถึงปัญหาที่เป็นพื้นฐานของมนุษย์ ปัญญาที่เราสั่งสมมาแต่ดั้งเดิม จำเป็นที่จะต้องนำมาใช้ ช่วยเหลือครอบครัวมนุษย์อย่างจริงจัง ให้อยู่เหนือความชิงชัง และความแบ่งแยก” ซึ่งการกล่าวถึงหรือการประชุมสุดยอดสันติภาพโลกได้เริ่มกระตุ้นให้ “ผู้นำศาสนา” ร่วมกับ “องค์กรสหประชาชาติ” โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการขจัดความรุนแรงและการเปลี่ยนในความรุนแรงนั้นไปสู่ “ความสันติวิธี” พระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญที่จะทำการรณรงค์เพื่อสันติภาพของโลก

ที่มีวิภูจักรแห่งการ “เบียดเบียนกัน” ที่เกิดขึ้นในสังคมพุทธศาสนา “น้อยกว่า” เกิดขึ้นในสังคมศาสนาอื่น เพราะมีความพยายามแบบใช้อารมณ์ด้วย “ปัญญา” ทางพระพุทธศาสนาจะช่วยเปลี่ยนความแปลกแยกที่เกิดขึ้นมายาวนานไปสู่แนวคิดแห่งความเป็น “เอกภาพ” ของมนุษย์ในยุคใหม่ (เดนา เมอร์เรียม, 2543) โดยส่วนหนึ่งมีแถลงการณ์ร่วม 5 ประเด็น เช่น องค์การชาวพุทธ การศึกษาพระพุทธศาสนา การเผยแพร่พระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนากับสังคมสังเคราะห์ และการรับรองวันวิสาขบูชาเป็นวันสำคัญสากลเพื่อการทำงานเป็นหนึ่งเดียว เป็นเอกภาพและความร่วมมือ มีผลกระทบด้านบวกต่อการขยายตัวของพระพุทธศาสนาไปยังดินแดนยุโรปมากยิ่งขึ้น (ห้องสมุดบ้านจอมยุทธ์, 2561: ออนไลน์)

5.2 กลุ่มชาวพุทธทั่วโลก : การร่วมมือพัฒนาและสร้างสรรค์พระพุทธศาสนาในยุโรป

กลุ่มชาวพุทธทั่วโลกมีการร่วมมือกันเพื่อการความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับกลุ่มประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนา โดยได้ร่วมมือกันประชุมหาแนวทางร่วมกันพัฒนาสร้างสรรค์พระพุทธศาสนาให้เข้มแข็งและสอดคล้องกับสภาพการณ์ของโลกปัจจุบัน โดยประเทศไทยได้เป็นศูนย์กลางประสานการร่วมมือของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทและมหายาน ตั้งแต่ปี พ.ศ.2543 เป็นต้นมา ก่อให้เกิดการร่วมมือกันของชาวพุทธมากขึ้น (เดนา เมอร์เรียม, 2543) เช่น “สมัชชาพระพุทธศาสนาแห่งโลก” (The World Buddhism Conference) มีชื่อย่อว่า “สพล” (WBC) ประกอบด้วยสมาชิกภาพ 16 ประเทศ ซึ่งเป็นหลักประกันความมั่นคงและความก้าวหน้าของพระพุทธศาสนาในระดับหนึ่ง นอกจากการประชุมเมื่อปี พ.ศ. 2547 ดังที่มีการแถลงการณ์มีสาระเป็นข้อสรุปประเด็นหลัก ๆ จะมีการสร้างวัดและปราสาทที่สวยงามเพื่อใช้จัดสัมมนาวิชาการเรื่อง การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของพระพุทธศาสนา การร่วมมือกันขององค์การชาวพุทธถือเป็นประเด็นสำคัญองค์การชาวพุทธ การศึกษาพระพุทธศาสนา การเผยแพร่พระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนากับสังคมสังเคราะห์ และการรับรองวันวิสาขบูชาเป็นวันสำคัญสากล (พระเทพโสภณ (ประยูร ธรรมจิตโต), 2547)

5.3 พระธรรมทูต : กลุ่มเป้าหมายและทิศทางการวางแผนเผยแพร่พระพุทธศาสนา

ชาวพุทธทั่วโลกมีการประชุมกลุ่มเพื่อทำให้องค์กรพุทธเข้มแข็งขึ้น ทำให้องค์กรพุทธเข้มแข็งขึ้น มีการทำงานอย่างจริงจัง ทุ่มเท เสียสละของเหล่าบรรดาพุทธศาสนิก ทั้งที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์ การไม่ขัดแย้งหักล้างกันเองในเรื่องของลัทธินิกาย รวมถึง “ทิศทางการวางแผนเผยแพร่พระพุทธศาสนา” ในศตวรรษที่ 21 อย่างเป็นระบบ (พระบอบ-ฮอง, 2543) อีกทั้งการปฏิบัติภารกิจของพระธรรมทูตไทยสายต่างประเทศ นับว่ามีความสำคัญต่อพัฒนาการของ “พระพุทธศาสนาในยุโรป” เป็นอย่างมาก จะเห็นว่ามีมีการปรับปรุงพัฒนาองค์การอยู่เรื่อย ๆ พระสงฆ์ไทยหลายรูปที่ปฏิบัติภารกิจเข้าถึงกลุ่มประชาชนท้องถิ่นในยุโรป มีความสามารถเผยแพร่พุทธธรรมได้ลึกซึ้งจนสามารถปรับเปลี่ยนทัศนคติ “ชาวต่างชาติ” หรือชาวยุโรปให้นับถือพระพุทธศาสนาได้ รวมถึงกลุ่มพระสงฆ์ที่เป็นชาวตะวันตกเองที่มีศรัทธาและมาฝึกปฏิบัติจากไทย พม่า หรือศรีลังกา แล้วกลับไปสั่งสอนในประเทศของตนจนเกิดผลสัมฤทธิ์อย่างยอดเยี่ยม เช่น พระสุเมโธ ศิษย์หลวงพ่อกุชา พระสันติกโร ศิษย์หลวงพ่อกุชชา เป็นต้น ทำให้เกิดการขยายตัวของพระพุทธศาสนาทั้งสายเถรวาทและมหายาน ซึ่งกำลังเป็นที่นิยมมีลูกศิษย์เป็นชาวยุโรปโดยตรงที่มีความรู้ความสามารถในด้านพระพุทธศาสนาดี มีความตั้งใจในการเผยแผ่อย่างจริงจัง และเข้าใจวัฒนธรรมพื้นฐานของตนเองเป็นอย่างดี ซึ่งจะทำให้พระพุทธศาสนาในแดนตะวันตกหรือในยุโรปพัฒนาได้รวดเร็วยิ่งขึ้น (ห้องสมุดบ้านจอมยุทธ์, 2561: ออนไลน์)

5.4 กระบวนทัศน์แบบพุทธศาสนา : แนวทางลดระดับความขัดแย้งในกระแสโลกใหม่

ในโลกยุคโลกาภิวัตน์ หรือ “Globalization” เป็นสื่อนำกระบวนทัศน์แบบพุทธที่เน้นสันติภาพ มิตรภาพ ภารดรภาพ สอดรับกับสภาพการณ์ของโลกปัจจุบัน เข้าได้กับวิทยาการสมัยใหม่ ให้กระจายออกไปกว้างไกลอย่างไร้ขอบเขต เงื่อนไขเหล่านี้เป็นดัชนีชี้วัดว่าพระพุทธศาสนาในดินแดนยุโรปเจริญเติบโต รุ่งเรือง

และเฟื่องฟูขึ้น (ห้องสมุดบ้านจอมยุทธ์, 2561: ออนไลน์) เพราะการอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสุข เป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนต้องการ จากสภาวะสังคมปัจจุบันที่มีความแตกต่างทั้งทางความคิดและกระบวนการทัศน์ของผู้คนในสังคม ซึ่งเป็นตัวผลักดันให้ผู้คนเกิดความขัดแย้ง (พิณจทอง แมนสุมิตรชัย, 2558) ซึ่งกระบวนการทัศน์แบบพุทธศาสนาจะนำไปสู่การ “คิดเป็น” หรือการแสวงหาแนวทางตอบข้อสงสัย โดยการ “นำข้อมูล ความรู้ ประสบการณ์ต่าง ๆ” ที่มีอยู่มาจัดวางกระบวนการคิดอย่างเหมาะสม เช่น การตัดสินใจเลือกในสิ่งที่ดีที่สุด และการแก้ปัญหาที่ดีที่สุดที่สะท้อนให้เห็นถึงการมีลักษณะของการเป็น “นักคิดที่ดี” ไม่ด่วนสรุป พยายามหาทางเลือกที่แตกต่าง มีความคิดริเริ่ม มีทิศทางของตนเอง เรียนรู้จากความผิดพลาด และเป็น “กระบวนการทัศน์แบบพุทธศาสนาที่เน้นสันติภาพ” มีความยืดหยุ่นและมีจินตนาการ พิจารณาทางเลือกที่แตกต่างได้ ใช้ความรู้ และประสบการณ์ที่มีอยู่ ส่งผ่านความรู้และนำทักษะมาใช้ในสถานการณ์ใหม่ ๆ (ณกมล ชาวปลายนา ปุณฺชเชตต์ทิกุล, มปป.: ออนไลน์)

6. บทสรุป

พระพุทธศาสนามีอิทธิพลในยุโรปเนื่องจากหลักแนวคิด หลักดำเนินชีวิต และหลักปฏิบัติขัดเกลา ทั้งสถาบันการศึกษา ที่เป็นแหล่งรวบรวมความรู้ตามความจริงในธรรมชาติ มีสมาคมชาวพุทธที่พร้อมจะส่งเสริมและรื้อฟื้นความเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับพุทธศาสนาให้กับชาวยุโรป ในขณะที่ท้องถื่นของคณะสงฆ์สามารถขับเคลื่อนพระพุทธศาสนาไปยังต่างแดนหรือยุโรป ซึ่งเป็นที่สนใจของชาวยุโรปที่ต้องมีการปรับตัว อาจมีความกระทบกระทั่งกันบ้างในช่วงแรกของพัฒนาการ ซึ่งก็ไม่ถือว่าเป็นปัญหาอุปสรรคสำคัญต่อการขยายตัวของพระพุทธศาสนา แต่จะแรงผลักดันให้พุทธศาสนาขยายตัวและมีความมั่นคงมากขึ้น จนพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่มิบทบาทต่อชาวยุโรป เพราะพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งหล่อหลอมทั้งชีวิตและจิตใจ ให้รู้จักการให้และการแบ่งปัน ซึ่งพระพุทธศาสนามีบทบาทกับชาวยุโรปเป็นอย่างมากในวิถีแห่งการดำเนินชีวิต ได้แก่ บทบาทด้านสังคมที่เน้นความสุขทางใจ มีความเรียบง่าย และช่วยลดปัญหาสังคม บทบาทด้านวัฒนธรรมที่มีรากฐานสำคัญของวัฒนธรรม ทั้งด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี และศีลธรรม บทบาททางด้านเศรษฐกิจที่มีการส่งเสริมให้เกิดแนวคิดแบบพอเพียงสนองต่อความต้องการปัจจัยพื้นฐานในการดำเนินชีวิตและลดความฟุ่มเฟือย บทบาททางด้านการเมืองที่มีส่วนสนับสนุนให้เกิดการรู้จักเคารพหลักการ กฎระเบียบ กติกา และข้อบังคับต่าง ๆ ตามหลักของธรรมาธิปไตย และบทบาทด้านการศึกษาที่มุ่งส่งเสริมงานเขียนวิชาการเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาที่ถือเป็นส่วนสำคัญและเป็นแรงจูงใจที่ทำให้ชาวยุโรปสนใจศึกษาพระพุทธศาสนา ทำให้พระพุทธศาสนาในยุโรปมีแนวโน้มที่ดี เช่น การสนับสนุนให้ขององค์การสหประชาชาติมีผลกระทบด้านบวกต่อการขยายตัวของพระพุทธศาสนาไปยังดินแดนตะวันตกมากยิ่งขึ้น การร่วมมือกันของกลุ่มชาวพุทธทั่วโลก ทำให้องค์กรพุทธเข้มแข็งขึ้น ทำให้มีทิศทางวางแผนเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างเป็นระบบ และผลจากกระบวนการทัศน์แบบพุทธที่เน้นสันติภาพสอดคล้องกับสภาพการณ์ในดินแดนยุโรปจะเจริญมากขึ้น

บรรณานุกรม

เอกสารภาษาไทย

เดนา เมอร์เรียม. (2543). “คำปราศรัยแสดงความยินดี” ใน **หนังสือการประชุมสุดยอดผู้นำชาวพุทธเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแห่งโลก ครั้งที่ 2 ณ พุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม ประเทศไทย ระหว่างวันที่ 9-11 พฤศจิกายน 2543.**

_____. (2543). “กฏบัตร รส มัช ชา พ ระ พุ ท ธิ ศ า ส น า แห่ ง โ ล ก ” ใน **หนังสือการประชุมสุดยอดผู้นำชาวพุทธเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแห่งโลก ครั้งที่ 2 ณ พุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม ประเทศไทย ระหว่างวันที่ 9-11 พฤศจิกายน 2543.**

นภาพร เทพรักษา ศิริลักษณ์ หนูทอง และกาญจนา แก้วทอง. (2561). การบริหารจัดการของกรมการกองทุนหมู่บ้าน เพื่อการจัดการกองทุนหมู่บ้านที่ยั่งยืนในอำเภอทุ่งใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช. **เอกสารการประชุมวิชาการระดับชาติ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช ครั้งที่ 4 “วิจัย และนวัตกรรมเพื่อการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นอย่างยั่งยืน”** ระหว่างวันที่ 21-22 มิถุนายน 2561 ณ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช.

บรรจง โสดาดี. (2546). **การใช้ตรรกะในวิธีสอนของพระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทโท)**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตโต). (2547). **วิสาขบูชาวันสำคัญสากลของโลก**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระบอบ-ฮอง. (2543). “ทิศทางการวางแผนเผยแผ่พระพุทธศาสนาในศตวรรษที่ 21” ใน **หนังสือการประชุมสุดยอดผู้นำชาวพุทธเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแห่งโลก ครั้งที่ 2** ณ พุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม ประเทศไทย ระหว่างวันที่ 9-11 พฤศจิกายน 2543.

พระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทโท). (2544). **อุปถัมภ์**. (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา.

พอล เดนนิสสัน. (2548). **“ความเป็นมาของสมาคมสมณะ” ในมหาสมณสูตร**. รวบรวมโดยพระมหาเหล่าประชาราษฎร์ วัดพุทธวิหารแอสตัน ประเทศอังกฤษ.

วารสาร

ปรีดี หงษ์สดัน. (2560, มกราคม-มิถุนายน). การรื้อฟื้นพุทธศาสนา (Buddhist Revival) ในศรีลังกาภายใต้อาณานิคมอังกฤษช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19. **วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร**, ปีที่ 13 ฉบับที่ 1, หน้า 113-142.

พระอัครเดช ญาณเตโช (โลภะผล). (2557, กรกฎาคม-ธันวาคม). พุทธปรัชญาการศึกษา. **วารสารอิเล็กทรอนิกส์การเรียนรู้ทางไกลเชิงนวัตกรรม**, ปีที่ 4 ฉบับที่ 2, หน้า 49-62.

พินิจทอง แมนสุมิตรชัย. (2558). การุณยสาร : หนทางสู่สันติภาพ. **วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร** ปีที่ 3 ฉบับที่ 2, หน้า 162-175.

เว็บไซต์

ณกมล ชาวปลายนา ปุณฺณเขตต์ทิกุล. (มปป.). **กระบวนการค้นคว้าความคิดสันติภาพในพระไตรปิฎก : ยุทธศาสตร์และทิศทางการลดระดับความขัดแย้งในกระแสโลกใหม่**. สืบค้นเมื่อ 3 มีนาคม 2562, จาก dspace.spu.ac.th/bitstream/123456789/941/1/12-กระบวนการค้นคว้าสันติภาพใน....doc.

บริษัท ไอแอมทัวร์ เอ็กซ์เพิร์ท เซ็นเตอร์ อินเตอร์ กรุ๊ป จำกัด. (2559). **ศาสนาและวัฒนธรรมสิงคโปร์**. สืบค้นเมื่อ 4 มีนาคม 2562, จาก https://www.iam-tour.com/country_info/singapore-culture-religion/.

บ้านจอมยุทธ์. (2561). **การควบคุมทางสังคม**. สืบค้นเมื่อ 2 มีนาคม 2562, จาก http://www.baanjommyut.com/library_3/extension-5/social_control/02.html.

_____. (2561). **การเผยแผ่พระพุทธศาสนา**. สืบค้นเมื่อ 2 มีนาคม 2562, จาก http://www.baanjommyut.com/library_2/extension-1/the_propagation_of_buddhism/02.html.

_____. (2543). **พระพุทธศาสนาในทวีปยุโรป**. สืบค้นเมื่อ 3 มีนาคม 2562, จาก https://www.baanjommyut.com/library_2/extension-3/buddhism_in_europe_america/01.html

_____. (2543). **ประวัติและความสำคัญของพระพุทธศาสนา**. สืบค้นเมื่อ 3 มีนาคม 2562, จาก https://docs.google.com/document/d/pdnfz34stzXyL3_T0d1V5z1ojq7ulgQbdDCIsY6xDK8/edit?pli=1.

_____. (2543). **พระพุทธศาสนากับสถานการณ์ปัจจุบัน**. (2562). สืบค้นเมื่อ 3 มีนาคม 2562, จาก www.mcutak.com/userfiles/file/.../พระพุทธศาสนากับสถานการณ์ปัจจุบัน.docx.

ปฐมพงษ์ โพธิ์ประสิทธิ์นันท์. (2558). **พุทธศาสนาในยุโรป**. สืบค้นเมื่อ 3 มีนาคม 2562, จาก <https://tango-saga.wordpress.com/2015/10/26/พุทธศาสนาในยุโรป/>.

โพสต์ทูเดย์. (2554). **การศึกษาธรรมของชาวไทยในต่างแดนคือคัมภีร์พระพุทธศาสนาเข้มแข็ง**. สืบค้นเมื่อ 3 มีนาคม 2562, จาก <https://www.posttoday.com/dhamma/97445>.

วงการพุทธ. (2560). **พระพุทธศาสนาโกอินเตอร์**. สืบค้นเมื่อ 3 มีนาคม 2562, จาก <https://twitter.com/insightbuddhist/status/941236969484435456>.

Philosophychicchic. (2560). **สื่อการสอนแนะนำ**. สืบค้นเมื่อ 3 มีนาคม 2562, จาก <https://philosophychicchic.com/>.

เอกสารภาษาอังกฤษ

Blackburn, A.M. 'Buddhist Revival' and the 'Work of Culture' in Sri Lanka, Past and Present. In Seneviratne, H.L. (ed.). **The Anthropologist and the Native: Essays for Gananath Obeyesekere**. New York : Anthem Press.

Patara P., (2018). The Creation of Sculpture in Consumerism and Preservation Discourse. **The 3rd National and International Conference on Weaving ASEAN Cultural Connection "ASEAN Art and Craft"**, Innovation Building, Walailak University, Nakhon Si Thammarat, Thailand, August 31, 2018.

Wimalaratne, K.D.G. (1985). **Buddhist Revival in Sri Lanka**. Colombo : SATARA.